

seler ve öğretmen okulları için sosyoloji ders kitabı olarak hazırlanmıştır (İstanbul 1927). Eser daha sonra *Yeni İctimâiyat Dersleri* (İstanbul 1928) ve *İctimâiyat* (İstanbul 1933) adıyla yayımlanmıştır. Mehmed İzzet'in "İctimâiyat, Muasır Hayat ve Büyük Adamlar" başlığını taşıyan sosyolojik denemeleri 1922-1923 yıllarında *Dârülfünun İlähiyat Fakültesi Mecmuası*'nda üç bölüm halinde neşredilmiştir (Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet*, s. 44-45). Bu eserler dışında Mehmed İzzet'in *Bilgi Mecmuası*, *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Dârülfünun İlähiyat Fakültesi Mecmuası* ve *Hayat Mecmuası*'nda yayımlanmış pek çok makalesi ve kitap tanıtım yazısı bulunmaktadır. Bunlar Mahmut Coşkun Değirmencioğlu tarafından önce *Makaleler* adıyla, daha sonra Mehmed İzzet'in diğer eserleriyle birlikte *Mehmet İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi* adlı kitapta bir araya getirilmiştir (bk. bibl.).

Mehmed İzzet, Fransızca ve Almanca'dan tercümelemler de yapmış olup bazıları şunlardır: 1. *Amelî Ahlâk Mebâhisi* (İstanbul 1335/1918). Fransız filozofu Abel Rey'in *Morale pratique* adlı eserinin çevirisidir. 2. *Nazarî Ahlâk* (İstanbul 1919-1920). Aynı yazarın *Morale théorique* isimli kitabının tercümesidir. 3. *İctimâiyat Dersleri* (İstanbul 1924). A. Hesse ve A. Glaise'nin *Notion de sociologie* adlı el kitabının çevirisidir. 4. *Felsefe Tarihi I*. Alman filozofu Karl Vorländer'in *Geschichte der Philosophie* isimli kitabının I. cildinin tercümesidir (İstanbul 1927; eserin II. cildi Orhan Sâdeddin tarafından çevrilmiştir [İstanbul 1928]). Müellifin *Ahlâk Felsefesi*, *Pozitivizm* ve *Din Felsefesi* (Alman filozofu Höffding'den tercüme) adlı yayımlanmamış bazı çalışmalarından da söz edilmektedir.

Ziya Somar, *Mehmet İzzet ve Türk Felsefe Düşüncesinde İdealist Akım* adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (1948, İÜ Edebiyat Fakültesi). Mahmut Coşkun Değirmencioğlu, Sorbonne Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde 1977'de *Mehmet İzzet (1891-1930) sa vie, ses oeuvres et sa philosophie sociale* başlıklı bir doktora çalışması yapmış, daha sonra bundan faydalanarak *Mehmet İzzet* isimli bir eser yayımlamıştır (Ankara 1987). Ayrıca Mehmed İzzet'in yazılarını kısmen sadeleştirerek *Makaleler* başlığı altında toplamış (Ankara 1989), son olarak da *Meh-*

met İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi başlıklı çalışmasında müellifin hayatı, eserleri ve belli başlı felsefi ve sosyolojik görüşleriyle ilgili bilgi vermiş, hakkında yazılanları derlemiş, kitap ve makalelerinin tamamını bu eser içinde yeniden yayımlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet İzzet, *İctimâiyat*, İstanbul 1933, s. 215-224; a.mlf., *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat* (nşr. Halil Açıkgöz), İstanbul 1981, neşreden giriş, s. 11-26; a.mlf., *Makaleler* (nşr. Mahmut Coşkun Değirmencioğlu), Ankara 1989, s. 401-452, ayrıca bk. tür.yer.; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, II, 718-728; Mahmut Coşkun Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet*, Ankara 1987; a.mlf., *Mehmet İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi*, Ankara 2002, s. 11-26; Ziya Somar, "Ziya Gökalp'in İdealizmi ve Mehmet İzzet", *TK*, III/36 (1965), s. 944-951.

AYDIN TOPALOĞLU

MEHMED İZZET EFENDİ

(1841-1903)

Rik'a yazısında çığır açan
Osmanlı hattatı.

İstanbul'da doğdu, Ali Efendi'nin oğludur. Kasımpaşa'da orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1863'te Mekteb-i Tıbbiye'nin idâdî sınıfları hüsn-i hat muallimliğine tayin edildi. 1868'de imtihanla seçilip yıllık 2500 frank maaşla yeni açılan Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin yazı muallimliğine getirildi. Devamlı terfi ettirilip üç defa mütemâyiz rütbesini kazanarak ölümüne kadar bu vazifesini sürdürdü. 18 Şevval 1320'de (18 Ocak 1903) Cihangir'deki evinde vefat etti ve Yahyâ Efendi Kabristanı'na defnedildi.

İzzet Efendi'nin hüsn-i hattı kimden meşkettiği kaynaklarda belirtilmemekle beraber Ahmet Süheyl Ünver'in tesbitine göre sülüs-nesih yazılarını Yahyâ Hilmi Efendi'den meşketmiş ve icâzetini 1887'de almıştır. Eğer bu tarihte yanlışlık yoksa daha önceden hattı öğrenip öğretmeye başladığı 1863 yılından çok sonra geleneği bozmamak için bu icâzetnâmeyi aldığı düşünülebilir. Esasen İzzet Efendi'den matbu olarak zamanımıza ulaşan meşk mecmualarında görülen sülüs, nesih, ta'lik gibi hat neveleri bu yazılarda isim sahibi olmuş üstatların mertebesinde değildir. Ancak Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde otuz yılın üstünde devam ettirdiği hüsn-i hat muallimliği onun mükemmel bir öğreticilik vasfı taşıdığına delil sayılabilir. Mekteplerde kara-

tahtaya tebeşirle meşk yazma usulünü de başlatan İzzet Efendi'nin asıl başarı sahası rik'a hattındadır.

XIX. yüzyılda Osmanlılar'da günlük resmî yazışmalarda hâkim olan üslûp, Mümtaz Efendi rik'ası olarak anılan çok cazip ve akıcı bir el yazısı nevidir. Süratli yazılabilmesi için harflerde teferruat olarak görülen şeyler atılmış, birden fazla noktalar birleştirilmiş, bunlar bazan harfe takılan bir çizgiyle gösterilmiştir. Diğer adı Bâbiâli rik'ası olan bu yazı Dîvân-ı Hümâyun, Menşe-i Küttâb-ı Askerî gibi daha ziyade kâtip sınıfının yetiştirildiği öğretim kurumlarında en mükemmel şekliyle meşkediliyordu ve göze hoş gelen gündelik bir yazı olmanın son mertebesindeydi. Önceleri Mümtaz Efendi yolunda yazan Mehmed İzzet Efendi, 1290'lardan (1873) itibaren bu yazıyı sanatlî bir şekilde düzen altına alma yoluna girdi. Ancak bu durum rik'anın süratli yazılır vasfını kaldırdı ve başta Sâmi Efendi olmak üzere Bâbiâli rik'ası yoluna tâbi hattatlarca tasvip görmedi.

Geliştirdiği rik'a tarzını celif olarak da yazan Mehmed İzzet Efendi, celif sülüs ve celif ta'lik gibi sanat ağırlığı bulunan kitâbe yazılarına karşı celif rik'a hattının da mezar kitâbelerinde kullanılmasını başlatmıştır. İzzet Efendi'nin rik'a üslûbu, Mısır'dan İstanbul'a gelerek bu hattı kendisinden meşketmiş bulunan Abdürrez-zâk Avaz ve Necib Hevâvînî vasıtasıyla Arap âlemine de yayılmış olup bugün hâlâ devam etmektedir.

Mehmed İzzet Efendi'nin celif sülüsle yazılmış bir kitâbesi ve birkaç zerendûd levhası da vardır. Ancak Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti dolayısıyla yaptırılan Sultanahmet'teki Alman Çeşmesi'nin mozaikle işlenmiş 1316 (1898) tarihli sekiz beyitlik kitâbesi onun imzasını taşımaktadır. Sabancı koleksiyonunda celif sülüs zerendûd olarak ustaca hazırlanmış iki levhası bulunmaktadır.

İzzet Efendi rik'a hattıyla olduğu kadar hazırlayıp neşrettiği matbu meşkleleriyle de tanınmış, bu meşklerin bir kısmı tekrar tekrar basılmıştır: *Rehber-i Sibyân* (Rik'a hattı karalamaları, on altışar sayfalık on cüz; İstanbul 1297); *Terce-mân-ı Hutût-ı Osmânî* (sülüs, nesih, rik'a, divanî, ta'lik, celif divanî meşk mecmuası; İstanbul 1297); *Hutût-ı Osmâniyye* (İstanbul 1309); *Sülüs, Nesih ve Ta'lik Hurûfâtı İläveli Meşk Mecmuası* (İstanbul 1321); *Rik'a ve Dîvânî Hurûfâtı ve Meşk Mecmuası* (İstanbul 1324).

Mehmed İzzet Efendi'nin, Dârüşşafa-ka'da ve kendisinden sonra Galatasaray Mekteb-i Sultânisi'nde hüsn-i hat muallimliğinde bulunan Hâfız Tahsin (Hilmi) Efendi ile ortaklaşa hazırladıkları meşkler de mevcuttur: *Hat Risâlesi* (sülüs, nesih, rik'a, divanî, ta'lik; İstanbul, ts.); *Meşk Mecmuası* (sülüs, nesih, ta'lik; İstanbul 1306); *Hutût-ı Osmânî Yazı Nümûne-leri* (İstanbul 1307).

Mehmed İzzet Efendi, kendisinden önceki kuşaktan "Eyüplü" yahut "Okçubaşı" lakaplı hattat Mehmed İzzet Efendi ile (ö. 1306/1889) karıştırılmamalıdır; bu zat Hâşim Efendi çırağı olup dikkate değer celi sülüs istifleriyle tanınır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 163-167; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türklerde Yazı Sanatı*, Ankara 1958, s. 70-71; *Necmeddin Okyay'ın Hâtrâ Defteri*, M. Uğur Derman özel kitaplığı; *Süheyl Ünver'in Hattâ Dair Notları*, M. Uğur Derman özel kitaplığı; Ali Alparlan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, İstanbul 1999, s. 88; Ali Haydar Bayat, *Açıklamalı Hüsn-i Hat Bibliyografyası*, İstanbul 2002, s. 25, 26.

M. UĞUR DERMAN

MEHMED KÂMİL BEY

(bk. HERSEKLİ MEHMED KÂMİL BEY).

MEHMED KÂMİL EFENDİ

(1728-1801)

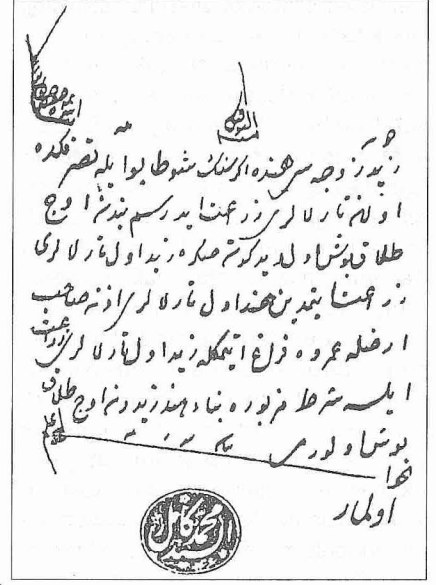
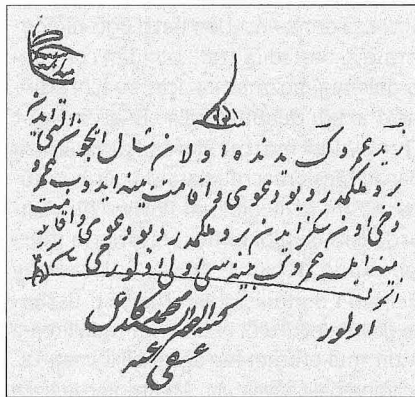
Osmanlı şeyhülislâmı.

1141 (1728) yılında İstanbul'da doğdu. Rumeli kazaskerlerinden Osman Efendi'nin oğlu, II. Mustafa'nın hocası Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin kızından torunudur. Ailesinden gelen ilim çevresi içinde ve zamanının âlimlerinden ders alarak yetişti. 1155'te (1742) icâzet aldıktan sonra küçük yaşta müderris oldu. Daha sonra kadılık mesleğine geçti ve 1185'te (1771) Galata kadılığına getirildi. Küdüs pâyesiyile 1191'de (1777) Mısır kadısı oldu. Ramazan 1199'da (Temmuz 1785) İstanbul pâyesiyile Mekke kadılığına gönderildi, ertesi yıl kendisine nakîbüleşraflık görevi de verildi. Cemâziyelâhir 1201'de (Nisan 1787) Anadolu kazaskerliğine tayin edildi, bir yıl sonra Rumeli kazaskerliği pâyesini aldı. Ardından görevinden alındıysa da I. Abdülhamid'in ona karşı olan fevkalâde teveccühünden dolayı önündeki kıdemlilere tercihen Mekkî Mehmed Efendi'nin yerine 16 Cemâziyelev-

vel 1202 (23 Şubat 1788) tarihinde şeyhülislâm oldu (Sarcaoğlu, s. 124; Danişmend ve Uzunçarşılı bu tarihi 26 Cemâziyelevvel olarak kaydeder). I. Abdülhamid bir yazısında onun bu makama son derece lâyık olduğunu, ömrü boyunca fetva görevinde kalmasının uygun bulunduğunu ifade etmiştir (a.g.e., s. 124). Sadrazam Koca Yüsun Paşa da edep ve ifetine büyük saygı duymakta olduğunu belirtmiştir. Yine I. Abdülhamid sık sık onunla bir araya gelerek çeşitli devlet işlerini görüşürdü. Şeyhülislâmın 1201 (1787) Osmanlı-Rus savaşları sırasındaki para darlığı sebebiyle bedeli karşılığı altın ve gümüş eşyaların darphâneye gönderilmesi kararı uyarınca bu tür eşyalarını teslim eden ve karşılığını da almayı hazineye başıslayan grup içinde yer aldığı bilinmektedir. Ramazan 1203'te (Haziran 1789) kadınların görev yerlerine bizat gitmeleri ve hiç kimseye imtihansız mansıp verilmemesi kararı padişahın da hazır bulunduğu toplantıda alınmıştır. Ayrıca I. Abdülhamid'in gazi unvanını hak kazanmasıyla ilgili fetvayı da o hazırlamış, bu münasebetle kendisine padişah tarafından bir konak başıslanmıştır.

Mehmed Kâmil Efendi'nin durumu I. Abdülhamid'in 11 Receb 1203'te (7 Nisan 1789) vefatının ardından sarsıldı. Yeni padişah III. Selim onu hemen görevden almadı. Bir süre sonra girişeceği reformların önündeki engelleri kaldırmak için eski kadroları tasfiye etmeye başladı ve İncirli Köşkü'nde düzenlediği bir meşveret toplantısının ardından bazı kararlarına itiraz ettikleri gerekçesiyle sadâret kaymakamı Sâlih

Mehmed Kâmil Efendi'nin imzasını taşıyan bir fetvası
(İlmiyye Salnâmesi, s. 561)

Mehmed Kâmil Efendi'nin mührünü taşıyan bir fetvası
(İlmiyye Salnâmesi, s. 562)

Paşa ile birlikte onu da azletti (27 Zilkade 1203/19 Ağustos 1789). Azlinin sebebi padişahın yenilik fikirlerini kolay hazmedemeyecek bir şahsiyet olmasına bağlanır. Hamîdîzâde Mustafa Efendi'nin şeyhülislâmılığı zamanında (1789-1791) İstanbul'da bulunan eski şeyhülislâmlardan her birinin ve ulemâdan pek çoğundan çeşitli yerlere, bu arada arpalıklarına gönderildiği bir dönemde Keşan'a sürüldüyse de Mekkî Efendi'nin ikinci defa şeyhülislâm olmasıyla bazıları gibi Kâmil Efendi'nin de İstanbul'da kalmasına izin verildi. Hayatının geri kalan kısmını Üsküdar'daki evinde geçiren Mehmed Kâmil Efendi burada vefat etti. "Kıldı Kâmil Efendi buldu makâm" mısırıyla ölümüne tarih düşürülmüştür. I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde bir buçuk yıl kadar şeyhülislâmlık yapan Kâmil Efendi'nin herhangi bir eseri tesbit edilememiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi: *İstanbul'un Uzun Dört Yılı* (haz. Feridun M. Emecen), İstanbul 2003, s. 259, 311-312, 391-392, 405-406, 427; Vâsîf, *Tarih* (İlgürel), s. 282, 349; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 113-114; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 560-562; Danişmend, *Kronoloji*², V, 147; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 598; IV/2, s. 506-507, 511; Fikret Sarcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 113, 124, 156, 166.

ABDÜLKERİM ABDÜLKADİROĞLU